

VIJA LAGANOVSKA

PIRMS
UN PĒC

STĀSTI

ZVAIGZNE

821.174-32

La 194

Kristas Jūlijas Kreišmanes vāka dizains

Vija Laganovska

PIRMS UN PĒC

Apgāda vadītāja *Vija Kilbloka*

Projekta vadītāja *Bārbala Šimsone*

Redaktore *Anda Ogriņa*

Korektore *Diāna Graudiņa, Justīne Dižpētere*

Mākslinieciskā redaktore *Inguna Kļava Švanka*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA, K. Valdemāra ielā 6,

Rīgā, LV-1010. Red. nr. L-3991.

Jelgavas tipogrāfija

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs. Darba reproducēšana vai jebkāda cita neatļauta izmantošana ir autortiesību pārkāpums. Par autortiesību pārkāpšanu ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 148. pantā.

© Vija Laganovska, 2020

© Literārā apdare, izdevums, mākslinieciskais noformējums,

Apgāds Zvaigzne ABC, 2020

ISBN 978-9934-0-8741-7

Parāds

– Un es jums saku: *ticiet, svētlaipe caur pazemību nāk*, – viņa nokrekšķēja un ievilka plaušās dūmu no tēva lielās koka pīpes. Tādas ar izliektu iemuti un paresnu, augšup vērstu galviņu, kur iebērt tabaku. Vienu brīdi šķīta, ka virs galvas mezglā saņemtie mati pēkšņi izplešas kā dūmaka. Tieši tādā krāsā tie bija. Kad pagaisa no mutes un nāsīm izpūstie pīpes dūmi, ievēroju, ka matu mezglis viņai uz pakauša gan stāv kā iepriekš. Večas skatiens lika sajusties pavisam neomulīgi, it kā viņa lūkotos uz grēcinieku baru, kas gaida grēku atlaišanu, un es – visgrēcīgākā no visiem, jo uz mani viņa pat aci nepameta. Tomēr nešaubīgi jutu: Veča redz katru manu kustību, pat vairāk – dzird katru elpas vilcienu. – Nauda... nauda. Kad tev tās būs gana? – viņa pāršķēla smago klusumu. Samiegtām acīm urbās man garām tik koncentrēti, ka arī es, sekojot viņas skatienam, palūkojos kaut kur aiz sava labā pleca ēnainā tukšumā. Gribējās iebilst, bet mute neklausīja. Beidzot saņemtos, noriju siekalas, kas tik tikko paslīdēja garām sāpīgajam kamolam un nozuda tālāk barības vadā, tad caur

sausām, pavisam nekustīgām lūpām izdvesu: – Bet kā tad lai es viņam tās bēres uztaisu? – Veča pat nepakustējās. Vēl vairāk – turpināja skatīties man garām. Visbeidzot tik tikko dzirdami nomurmināju: – Viņš ir tavs dēls. – Mirkli pavērusies manī, viņa ievilka dūmu un jau pēc brīža atkal bija ietinusies biežā mākonī. Skatījies uz Veču, tādu pelēku un aukstu, it kā izdzisušu uguns-kuru, kuram pāri smidzina smalks, gandrīz nesaskatāms lietus, radot miglai līdzīgu drēgnumu. Galvā šaudījās dažādas domas. Galvenokārt – kur ņemt naudu Gata apbērēšanai Latvijā. Kā viņu pārvest? Nez ko dara ar tiem, kuriem uz morgu neviens neatbrauc pakal? Kaut kur klusi aprok vai arī sadedzina krematorijā un tad aprok? Pārvest no Anglijas pelnu urnu, iespējams, būtu lētāk. Ar savu pēkšņo nomiršanu Gatis iedzīs mani parādos uz daudziem gadiem. Bet ko gan šī vecā sieviete, viņa māte, kura gandrīz visu dzīvi dzērusi, var man iedot? Viņai pat pensijas lāgā nav. Smieklīgi graši, pamperbikšu tiesa. No lielās maizes krāsns nolēca kaķis. Izmetis likumu līdz Večas kājām, neuzticīgi paskatījās uz mani un izšmauca pa puspievērtajām durvīm. Viņa piecēlās. Lēniem, šļūcošiem soļiem devās savas gultas virzienā. Pačamdijusies zem spilvena ar pelēcīgi dzeltenu spilvendrānu, kuru rotāja blusu raibumu ornamenti, sāka cilāt segu un izgulēto matraci. Kaut kas nočaukstēja.

– Taisīs' tās duris ciet vai netaisīs'? – pagriezusies iesānis, viņa neiecietīgi noprasīja. Večas rokās pavīdēja kāds plastmasas maisiņā ievietots vīstoklis. Brīdi vērusies uz atradumu, pastiepa roku un strupi izmeta: – Še, ņem!

– Kas tas ir? – pūloties saskatīt Večas auguma ēnā pastiepto vīstokli, jautāju. Tad, grīdas dēļiem nočīkstot, pagāju uz viņas pusi un paņēmu sniegto paciņu.

– Vakar pastnieks atveda. Gatis sūtīja, bet es domāju zārka tiesai atlikt, – viņa gurdeni klāstīja.

Attinu vīstokli. Pavīdēja paciņa, kuras virspusē stāvēja simts eiro banknote. Ar ikšķi pāršķīru paprāvo paciņu. Tā visa sastāvēja no simtniekiem. Uz brīdi aizrāvās elpa, deniņos sāka pulsēt, un kājas kļuva ļenganas. Nezinu, kas tobrīd radīja šo efektu – pēkšņais pārsteigums vai dusmas un sašutums.

– Es jau teicu pastniekam, lai sikāku atved, bet viņam nebija vaļas, – Veča murmināja, segu pār gultu kārtodama. – Domāju, vaj'g pietikt. Tā jau šis ar' teica, bet, ja pietrūks, būs jāpiesaka vēl. – Veča nopūtās, apsēdās uz gultas malas, paņēma pīpi un sāka riktēt iekšā tabaku. – Šito pietieicu pa div' lāgi, teica, ka ar vienu reizi esot par daudz, – knibinādamās ap savu pīpi, viņa turpināja, – bet tur laicīgi jādod ziņa. Nav jau banka. Pasts. Citādi nedabūs neko!

– Ak tad ir vēl? – man izspruka caur sāpīgo kamolu kaklā. – Un to visu Gatis sūtīja? Tev? – Veča nepacēla acis, bet turpināja ar mezglainajiem pirkstiem tūcīt pīpē tabaku, rūpīgi piebakstot ar mazo pirkstiņu katru uz āru pasprukušo spurgalu, it kā taisītos uz pēdējo pīpi, vēl pavilcinot laiku. Kādreiz pat “Belamoru” un “Prīmu” vilka, nesmādēja. To pirka Gata tēvs Ādiks, kaut arī varēja atļauties glaunākas. Kā kolhoza galvenajam agronomam alga bija laba. Viņa nekurnēja. Pacieta pat Ādika skandālus un iekaustišanu. Vienubrīd viņam bija uzradusies brūte. Skraidīja pie Večas

uz fermu, lielijās. Abas esot tā kāvušās, ka piena kan-
nas pa gaisu lidojušas. Bet Veča pacieta. Tik ierāva pa
kādam mēriņam un klusēja. Citreiz gan pielikās tik
pamatīgi, ka parunāt nevarēja. Aiztipināja līdz gultai,
un visi tad zināja – Večai sāpēs galva. Kaprīza kļuva
uz vecumu, kad nomira Ādiks. It kā visi viņai parādā
būtu. Sevišķi – es. Bet Gatis sakrāmēja mantas un pie
pirmās izdevības aizbrauca uz Angliju. Salvim nebija
ne pieci gadi, Airitiņai tovasar nosvinējām trīs. Gatis
atbrauca pēc gada. Saveda bērniem dāvanas. Vecajai –
tabaku. Tā arī viņa sāka kūpināt pīpi. Kaimiņš viņai
atveda kontrabandas cigaretes. Tās nopēla. Gatis vēl
pāris reizi atsūtīja tabaku, bet tad pārtrauca. Veča
dīca, lai es pameklēju šepat, gan jau esot. Caur paziņu
pasūtīju no Rīgas. Nepatika, tomēr pīpoja. Vairākus ga-
dus kaimiņš veda tabaku no Krievijas, tad Salvis sāka
studēt Dānijā un sūtīja no turienes. Veča tik pīpoja.

Gatis vēlreiz atbrauca uz Ziemassvētkiem. Salvim
toreiz bija desmit gadi. Airita sākumā skatījās uz Gati
caur pieri, vēlāk, dāvanu un gardumu iekārdināta, pie-
bīdījās tēvam tuvāk un tā arī nosēdēja visu vakaru.
Gatis solīja uz vasaru ņemt meitu pie sevis, bet vairs
neatbrauca. Naudu arī iepriekš viņš izsūtīja reti, bet
nu pārtrauca pavisam. Toreiz tiesa mūs izšķīra, ņemot
vērā Gata iesniegumu procedūru veikt bez viņa, un es
neiebildu. Vēlāk pieprasīju alimentus, bet tiesu izpildī-
tājs rokas vien noplātīja. Salvim bija sešpadsmit, kad
mēs pārvācāmies uz pilsētu. Veča palika viena.

– Nu, ko tu sēdi? Ielaid tak to zvēru, nedzirdi, ka
skrāpējas un auro pie durvīm? – Pēkšņi no klusuma iz-
nira Večas zemā, piesmakusī balss. – Un ienes man
spannīti svaiga ūdens!

Atgriezās runcis. No ārpuses viņam nekādi neizdevās uzlēkt uz vecumvecā klinča tā, lai durvis atvērtos kā no iekšpuses. Tās vērās uz ārpusi, bet no iekšpuses kaķis durvis atgrūda vaļā ar savu svaru, atlika vien ķepām piespiest roktura mēlīti, klinķītis pacēlās, un durvis atvērās. Bet, lai durvis aiztaisītu, bija stipri jāpavelk, citādi klinķītis neiegūla tur, kur vajag, un tās neaizvērās. Aiz Vecas durvis bieži palika vaļā, viņa vairs nespēja tās ar švunku aizcirst. Un pat man dažkārt nepadevās – sevišķi pēc tās reizes, kad šķirbā iecirtu rādītājpirkstu, galiņu atstādama ārpusē. Toreiz Veča bija saņēmusi no Gata ierakstītu vēstuli. Man nerādīja, izgāja ārā, izstumdama sev pa priekšu arī pastnieku. Durvis palika pusvirus, un man sagribējās tās aizcirst sevišķi skaļi. Pirksta stumbenīti mutē iebrūdusi, neizdvesu ne skaņas, vien asinis, piepildījušas muti, izlauzās pa lūpu kaktiņiem un pār zodu tecēja uz kakla un krūtīm.

Pagriezos pret durvīm. Uz mirkli, kamēr roka sniedzās līdz mēlītei, acu priekšā nozibēja kroplais pirksts, kuram nags tā arī neatauga. Man pār muguru pārskrēja nepatīkamas trīsas. – Labi, tad es eju pēc ūdens, – teicu un izgāju patumšajā koridorā, kuru apgaismoja vien staru kūlis, kas krita no ārdurvīs runcim atstātās šķirbas.

* * *

Spalgi un ar švunku durvis tika aizcirstas gana bieži. Pirmskara laikā būvētajā mājā durvis vēl Latvijas laika eņģēs, mēdza teikt Veča, ulmaņlaikus par Latvijas laiku dēvējot. Vēlāk nekādas Latvijas vairs neesot bijis un arī nebūšot. – Kas ta' latviešus okupēja? Paši! Kad es tev

saku, paši pakaļā lien kā vācietim, tā krievam, bet tagad Briselei. – Tā Veča klāstīja ikreiz, kad klausījās radioziņas vai raidījumus, kuros tika pieminēta okupācija vai kārtējās Eiropas regulas, kas bez ierunām izpildāmas. – Latvieši paši cits citu nomušis, ne krievs, ne vācietis, ne briseliet's nebūs vajadzīgs, piemini manus vārdus. Kangars kangara galā! – piepaceltā, nedaudz draudīgā tonī viņa beidzot pielika punktu.

Nu, lūk, bet eņģes – tās gan izturīgas! Vecais Ādiks bija iegātnis. Arī Večas tēvs, Janka, bijis iegātnis. Ādiks reiz dūsmās sievastēvu par šucmaņu blēdi nosaucis, kad tas aizrādījis, lai durvis dauza savās mājās. Sievastēvu Ādiks necieta. Vēl lielāka jezga sākās, kad Ādiks atrada Večas tēva armijas bildes kopā ar to trako, kurš uz Gambiju lidoja, kuru pēcāk apsūdzēja smagos noziegumos. Dažus gadus pēc kara Janku izsauca uz izpildkomiteju, bet no turienes aizveda uz Rīgu. Tur viņš esot pratināts. Par to, kas ar Janku toreiz notika, Veča uzzināja vien pēc diviem gadiem no Jankas brāļa Dominika, kurš bija uzkalpojies par Latvijas kompartijas Centrālkomitejas instruktoru. Veča, tolaik vēl bērns, Dominika sievai palīdzēja mājas darbos, govīs slauca, dārzus ravēja, sienu vāca. Večas māte paslepus bija sagājusies ar kaimiņa staļļa puisi, vēlāk abi aizbēguši uz Vecpiebalgu, bet tur, dzemdējot abu sagulēto dēlu, mirusi. Pēc Jankas apcietināšanas Dominiks Veču raušus no pagultes izrāvis un paslēpis pie sevis. Janka, Vorkutā sabijis septiņus gadus, atgriezās savās mājās. Tās gan vairs nebija agrākās mājas: istabas izdemolētas, rūtis izsistas, lielajā siena šķūnī, kuram cauri zirgs ar sienu vezumu varēja izbraukt, tieši pa vidu izbērti

minerālmēsli, klētij izlauztās durvis ieslīpi karājās vienā eņģē. Janka, izstaigājis visas aizaugušās taciņas, devies otrpus upītei pie brāļa.

Ādiks šantažēja arī Veču. Izfantazēja visneiedomājāmākās versijas par Jankas līdzdalību tālaika notikumos. Teica, ka viņam atliek vien muti attiecīgā iestādē atvērt un *dažiem labiem* būšot jāatgriežas ziemeļos celmus plēst. Veča klusēja.

Kādu gadu vēlāk sievastēvu atrada nosliukušu pie mājas mazajā upītē, kuru pārlēkt nevarēja tikai pavasara palu laikā. Ādiks teica, ka šis laikam nav spējis tikt pāri.

Tajos gados daudzi beidza dzīvi savādos apstākļos. Kādu atrada pakārušos, citu – atmuguriski uzkritušu uz paprāva akmens, pret ko galva pāršķelta tā, it kā no pāris metru augstuma būtu gāzies, bet bija arī tādi, kas nepārnāca no sēņošanas, un vēl visvisādi nelaimes gadījumi – tā teikt, sagadīšanās. Latvieši mira un zuda kā kara laikā. Pa vienam vai kopā ar ģimeni sadega savās mājās, gultā, nakts vidū. Ādiks pirms miršanas Večai daudz stāstīja. Ko tieši, es nedzirdēju, saklausīju vien, ka piedošanu lūdzās, bet Veča saknieba lūpas un klusēja. Tā viņš arī izdzisa – gārdzot un Veču saucot.